

**А. В. Каныш,**

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

## СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АКТУАЛЬНИХ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

*У статті розглядається актуальна німецька лексика, яка була включена до рейтингів «Слово року» в Німеччині у 2003-2013 роках. Аналізуються структура, семантика, способи утворення та функціонування даних лексичних інновацій.*

**Ключові слова:** актуальна лексика, інновація, неологізм, словник, лексична одиниця, лексичне значення, словосполучення, спосіб словотвору.

*В статье рассматривается актуальная немецкая лексика, которая была включена в рейтинги «Слово года» в Германии в 2003-2013 годах. Анализируются структура, семантика, способы образования и функционирование данных лексических инноваций.*

**Ключевые слова:** актуальная лексика, инновация, неологизм, словарь, лексическая единица, лексическое значение, словосочетание, способ словообразования.

*This paper deals with the contemporary German vocabulary which has been ranked among «Word of the Year» in Germany in the years 2003-2013. It analyzes the structure, semantics, methods of formation and functioning of the lexical innovations.*

**Key words:** contemporary vocabulary, innovation, neologism, vocabulary, lexical unit, lexical meaning, word combination, method of word formation.

**Постановка проблеми.** В останній час інтереси лінгвістів зосередилися на вирішенні таких питань, які створюють можливість зрозуміти причини історичного перетворення мови у зв'язку із соціально-суспільними умовами її функціонування та пояснюють виникнення в мові нових, іноді паралельних структур на різних рівнях мовної системи. Так, під впливом низки екстралінгвістичних та інтралінгвістичних чинників на лексико-семантичну систему мови в ній постійно відбуваються процеси словотворення, результатом яких стає поява різного роду нових найменувань. Дана стаття присвячена дослідженню механізмів, які допомагають природній мові як складній динамічній системі оперативно реагувати на постійно змінювані комунікативні потреби мовців, вивченню функціональної активності словникових інновацій та їх інтеграції в лексико-семантичну систему німецької мови.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питанням неології та динамічним процесам в лексичному складі різних мов присвятили свої праці багато вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: Є.В. Розен, А.О.Брагіна, В.Г.Гак, В.І.Заботкіна, Г.Г.Івлєва, В.В.Лопатін, Р. Braun, D. Herberg, L. Kuntsch, S. Luchtenberg, К.-Е. Sommerfeldt, Н. Glück, W. Sauer та ін. Свідченням постійного інтересу мовознавців та членів мовної спільноти до появи нових слів є, зокрема, проведення в ряді країн Європи (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Англія, Франція, Нідерланди тощо) та в США акції «Слово року», результати якої висвітлюються в пресі. Інновації, включені до таких рейтингів є репрезентативною групою лексики, яка представляє інтерес з точки зору синхронно-діахронічного дослідження сучасного словникового складу німецької мови, проте ще не була предметом окремого систематизованого розгляду.

**Завданням** даної статті є аналіз лексики, яка позначає поняття з матеріальної та духовної сфери, що були в центрі уваги німецького суспільства протягом 2003-2013 років, та відзначалася завдяки цьому достатньою частотністю вживання в цей період. Нашою **метою** є структурно-семантична характеристика досліджуваних лексичних інновацій, визначення їх номінативного потенціалу, основних шляхів створення та сфер вживання, спроба прогнозу щодо їх подальшого статусу в складі словника. **Об'єктом** дослідження є актуальна лексика з різних сфер суспільно-політичного життя Німеччини, яка використовувалася протягом останнього десятиліття в матеріалах німецьких друкованих ЗМІ і яка містить у собі елемент новизни з точки зору форми та/або змісту. **Предметом** статті є структурні та семантичні характеристики актуальної лексики, яка є продуктом номінативних та словотвірних процесів у сучасній німецькій мові, та аналіз функціональних особливостей словникових інновацій.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Динамічні процеси в лексичному складі відбуваються на кожному етапі історичного розвитку мови, оскільки безперервним є процес розвитку суспільства. В останні десятиліття вони є особливо інтенсивними, оскільки створення нових слів зумовлене потребою суспільства в позначеннях для нових предметів, явищ та розкриття нових понять, які виникають у результаті дії екстралінгвістичних чинників: глобалізаційних процесів, змін у політичній та соціальній сфері, стрімкого розвитку науки, техніки, культури тощо. До інтралінгвістичних чинників мовної динаміки належать: необхідність розширення можливостей відображення об'єктивної реальності засобами мови, прагнення до подолання номінативної недостатності та до уніфікації мовних засобів, бажання мовців поповнити, поглибити й розширити уявлення про предмет або явище, деталізувати поняття, ознаки завдяки розмежуванню смислових і функціональних відтінків.

1971 року в Німеччині було вперше складено рейтинг «Слово року», який включав шість слів і одне словосполучення. Починаючи з 1978 року Товариство німецької мови (Gesellschaft für deutsche Sprache) у Вісбадені регулярно публікує рейтинги актуальної лексики (в різні роки – від чотирьох до десяти слів) в журналі «Der Sprachdienst». На основі численних прикладів вживання в текстах ЗМІ фахова лінгвістична комісія обирає до

їх складу слова та словосполучення, які були особливою мірою притаманними для суспільної дискусії в поточному році, стосуються важливих тем або ж відзначаються за якимось іншим критерієм.

З метою дослідження актуальної німецької лексики нами було проаналізовано 102 слова та словосполучення, які були включені в рейтинг «Слово року» в Німеччині протягом 2003-2013 років [5]. Крім цього до розгляду залучалися й інші актуальні слова та словосполучення, які, хоча й залишилися за межами рейтингу, також характеризували суспільний дискурс та були значним чином представлені у слововжитку в політичній, економічній та соціальній сферах. Для декодування лексичного значення більшості слів та словосполучень даної групи потрібна наявність у читача/слухача соціокультурного фону, проте – через обмежений об'єм статті – в даній роботі коментарем супроводжується лише частина наведених прикладів.

Мовний матеріал, що розглядається, є неоднорідним за складом, походженням, комунікативною важливістю, тривалістю використання та перебування в статусі лексичних інновацій. Потрібно зауважити, що в багатьох випадках ми маємо справу з оказіональними утвореннями, наявність яких є характерною для публіцистичного дискурсу, напр., *Protz-Bischof*, *Rechtschreibfrieden*, *Karikaturenstreit*, *Generation Sandsack*, *Schlecker-Frauen* тощо. Оказіоналізм відрізняється від лексеми, яка є закріпленою у складі словника семантичною одиницею, репрезентує поняття в якості його назви та є синтаксично автономною [2, с. 23]. Між оказіоналізмами та лексемами існує велика проміжна зона. Не всі оказіоналізми стають частиною словника, їхня лексикалізація залежить, в основному, від позамовних чинників, а саме від того, чи існуватиме і надалі потреба в цих найменуваннях та від їх відносин з конкурентними формами [2, с. 24]. Частина аналізованих інновацій, які виникли протягом досліджуваного періоду для задоволення нагальних комунікативних потреб, через певний час вийдуть із вжитку, оскільки зникнуть позначувані ними поняття, або ж вони будуть витіснені новими, більш точними й актуальними назвами. Інші ж, навпаки, ввійдуть до постійного складу активного словника та втратять з часом відтінок новизни, як, наприклад, дієслово *googeln* (в рейтинзі 2003 року), яке у 2004 році було зафіксоване у словнику Дуден. Таким чином, лише через певний хронологічний відрізок можна буде констатувати, які з сьогоднішніх лексичних інновацій стали неологізмами в строгому розумінні цього терміну, тобто узуальними одиницями словника, фактами мови.

На сьогоднішній день поширеною є така класифікація неологізмів:

- 1) власне неологізми (*Neuwort*), слова, вперше зафіксовані в німецькій мові;
- 2) новоутворення (*Neuprägung*), слова, складені з відомих слів та афіксів у нових комбінаціях;
- 3) семантичні неологізми (*Neubedeutung*), нові значення у відомих раніше лексичних одиницях або, за іншою термінологією, нові лексико-семантичні варіанти [1, с. 43].

Ці характеристики ми застосували для аналізу та класифікації досліджуваної групи лексичних інновацій, серед яких переважну більшість складають новоутворення та семантичні неологізми.

#### **Новоутворення**

Задоволення вимог, які ставляться до лексико-семантичної системи мови в ході комунікативної діяльності мовців, здійснюється шляхом використання наявних в мові структур та способів словотвору. Традиційно серед інновацій у великій кількості представлені складні слова, насамперед:

- іменні композити з двох: *Rettungsroutine*, *Ausländermaut*, *Raucherkeine*, трьох: *Wachstumsbeschleunigungsgesetz*, *Bildungsabwendungsprämie* та більше: *Steuerbegünstigungsabbaugesetz* німецьких компонентів;
- композити з числівника та іменника: *Ein-Euro-Job*; прикметника та іменника: *Erneubare-Energien-Gesetz*; прислівника та іменника: *Überall-Atomkatastrophe*;
- композити та афіксальні утворення з іншомовними складовими: *Maut-Desaster*, *Dopingbeichte*, *Nacktcanner*, *Cyberkrieg*, *googeln*, *twittern*;
- композити зі спільним фінальним компонентом: *Transfer- und Fiskalunion*, *Kredit- und Finanzhebel*;
- новоутворення з відомих слів та афіксів: *Bundeskanzlerin*, *Kanzlerpräsidentin*, *Prekariat*;
- новоутворення з інтернаціональних компонентів: *suboptimal*, *Alcopops*;
- новоутворення, похідні від власних назв: *Klinsmänner*, *Sarrazin-Gen*, *PISA-gebeutelte Nation*, *gaucken*, *gutenbergen*, *hojzern*, *wulffen*;
- модифікації існуючих номінативних одиниць, напр.: *schwarz-rot-geil!* (← *schwarz-rot-gold*).

Серед досліджуваної лексики представлені також деякі види скорочень:

- усічені основи, напр.: *GroKo* (← *Große Koalition*), які стають основою для створення подальших лексичних інновацій: *GroKo-Frage*, *GroKo-Votum*, *GroKo-Frust*, *GroKo-Wunschliste*;
- контамінації *Femintainment* (*Feminismus* + *Entertainment*) – публічні дебати між феміністкою А.Шварцер та міністром у справах сім'ї К.Шрьодер; у тому числі контамінації, утворені від власних назв: *Merkozy* (*Merkel* + *Sarkozy*), *Merkollande* (*Merkel* + *Hollande*) – у значенні «єдність Німеччини та Франції у прийнятті рішень щодо подолання фінансової кризи в Європі»; *Merkiavelli* (*Merkel* + *Machiavelli*) – у значенні «дотримання А.Меркель принципів італійського політика XV-XVI ст. Н.Маккіавеллі щодо рішучої владної політики»; *Arbabbellion* (*Arabien*+*Rebellion*) – серія повстань в арабському світі, що розпочалася в 2010 році [3; 4].

**Семантичні неологізми**, представлені в даній групі інновацій, є результатом:

- розширення значення: *Stresstest*, *hebeln*, *schottern*;
- метафоризації: *Jamaika-Koalition* – коаліція партій, символами яких є чорний, жовтий та зелений кольори, які присутні і на національному прапорі Ямайки, *Eurorettungsschirm* – рятівна евро-парасолька, *Zinsschmelze* – зменшення відсоткової ставки на депозит; *Staatsinfarkt* – державний інфаркт (через фінансову кризу), *Heuschrecken* – сарана (як характеристика поведінки деяких іноземних інвесторів щодо вітчизняних підприємств);

– метонімізації: *Hartz IV* (тж.: *Anti-Hartz-Protest* та *verharzter Sommer*) – назва закону за іменем його автора П. Гарца;

– варіації слів та переосмислення їх компонентів: *Fluch-Hafen* (← *Flughafen*) – аеропорт в Берліні, з будівництвом якого виникли проблеми.

Крім виконання номінативної функції нові слова є експресивно виразними засобами, що є важливим елементом публіцистичного дискурсу. Прикладом словотворчості, зумовленої комплексною дією екстралінгвістичних та інтралінгвістичних чинників, є скорочення *GroKo* («Слово року-2013»), яке часто пишеться з великою літерою «к» в середині і є назвою для нової «великої коаліції» у німецькому парламенті. Оскільки *GroKo* схоже за звучанням на слово *Kroko* (від *Krokodil*), ця назва виражає дещо іронічне ставлення німецької спільноти до коаліції партій Християнсько-демократичний союз та Християнсько-соціальний союз (ХДС/ХСС) із Соціал-демократичною партією Німеччини (СДПН) на федеральному рівні. У поєднанні з англіцизмом *Deal* скорочення *GroKo* стало основою для утворення ще однієї експресивно-іронічної назви для цього альянсу: *GroKo-Deal*, яка не лише є співзвучною з *Krokodil*, але й має викликати відповідні смислові асоціації. До рейтингу «Слово року» були також включені такі експресивно забарвлені найменування як *Ekelfernsehen* – негативна оцінка сучасних телепередач; *Protz-Bischof* – єпископ, який живе в розкоші та ін.

**Висновки.** Актуальна лексика, представлена в рейтингах «Слово року» є своєрідним мовним літописом найважливіших подій в матеріальному та духовному житті соціуму та частиною словника, що зазнає постійної ротації елементів. Проаналізовані лексичні інновації мають широкий тематичний діапазон і утворені шляхом словоскладання, афіксації та зміни в семантичній структурі слів. **Перспективи подальших розвідок.** Доцільними вважаємо подальші спостереження за актуальною лексикою з метою виявлення корелятивних зв'язків між соціально-політичними та мовними явищами, процесів міграції лексики між периферією та центром словника і навпаки, опис і пояснення структури та семантики словникових інновацій. Для подальшого дослідження територіальної, соціальної та стилістичної варіативності мови значний інтерес представляють аналогічні рейтинги актуальної лексики в інших німецькомовних країнах – Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейні, а також рейтинги «Анти-слово року», «Англіцизм року» та «Молодіжне слово року».

#### Література:

1. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Евгения Владимировна Розен. – М. : «Менеджер», 2000. – 192 с.
2. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. Unter Mitarb. von M.Schröder. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – 375 S.
3. Rüdebusch F. Wörter des Jahres 2011 / Frauke Rüdebusch // Der Sprachdienst. – 2012. – Jg. 56, Nr. 1/12. – S. 1-15.
4. Rüdebusch F. Wörter des Jahres 2012 / Frauke Rüdebusch // Der Sprachdienst. – 2013. – Jg. 57, Nr. 1/13. – S. 1-19.
5. Wort und Unwort des Jahres in Deutschland [Електронний ресурс] – Режим доступу до джерела : <http://www.duden.de/sprachwissen/sprachratgeber/wort-und-unwort-des-jahres-in-deutschland>